

I fjor høst utløste Hans Fredrik Dahls bok om Quisling en hissig debatt. Årets oppfølger «En fører for fall» er imøtesett med stor interesse. Med tillatelse fra forfatteren og Aschehoug Forlag bringer Dagbladet SØNDAG utdrag fra boka.

En fører for fall

Med Hitlers selvmord om ettermiddagen 30. april 1945 falt bunnen endelig ut av både den tyske og norske krigsmoral. Betingelsesløs lojalitet til der Führer, ledet av en fullkommen irrasjonell tiltro til hans evner, var vesentlige ingredienser i den katten som holdt nasjonalsosialismen sammen. Med hans død ramlet bygverket i grus. Nå var nederlaget bare et spørsmål om dager.

For Quisling ble det på mange måter en lettelse å slippe å tale med to tunger. Ennå den 22. april hadde han i et offisielt oppdrag måttet formulere seg lett optimistisk at han var viss på seieren i «det lange løp», av hensyn til moralen i egne rekker. Nå kunne han omsider arbeide for sluttfasen ut fra en realistisk bedømmelse av situasjonen også utad.

For innad hadde naturligvis nederlaget vært en realitet lenge. Helt siden Berlinbesøket i januar 1945 – siste gang han så Hitler – sto det klart for Quisling hva som mest sannsynlig ville skje. Hitler forsikret ham riktignok at Tyskland ville klare situasjonen ved hjelp av de nye, fryktelige våpen, noe som fikk ham til å fatte et kortvarig håp rundt månedsskiftet januar-februar. Men så seg realismen over ham på ny.

Konsekvensene hadde han da også tatt, skritt for skritt i løpet av våren, og under stadig tydeligere avvikelse fra Reichkommissars linje. Dagen før Hitlers selvmord, søndag 29. april, hadde han sammenkalt ministrene til møte på Slottet for å drøfte den alvorlige situasjonen som var oppstått etter at det definitive skisma mellom Hitler og Himmler var blitt kjent: Reichsführer-SS hadde fremmet kapitulastilbud til vestmaktene bak Hitlers rygg. Nå kunne tydeligvis alt skje. Fra møtet ble det forfattet en kunngjøring om at Norge var nøytralt, og derfor ikke måtte bli krigsskueplass. Ministrene stilte sine plasser til disposisjon for at ministerpresidenten skulle kunne kalle inn folk fra «andre leirer» som en overgangsordning, samtidig som de ga Quisling fornyet tillitsvotum ved å oppfordre ham til å bli stående og ikke forlate sin post.

Med dette vedtak ønsket Quisling å markere at landet var trådt inn i et interregnum. Hans egen regjering var på vei ut, og åpnet døren for den nye som skulle komme ved å stille tilbud om en delvis utskiftning. Ennå var det ukjent hvem som ville melde seg som deltakere i det nye styret. Til Slottet var det ikke kommet noen beskjed i så måte, verken fra Stockholm eller London, eller for den saks skyld fra den hjemmefrontens ledelse som nå stadig offentlig proklamerte seg som motstandsbevegelsens ansvarlige instans. Men fra nå av satset han altså på følere fra disse hold.

Man kan nok si at Quisling i dette opptrådte mer naivt enn man kunne vente av en mann med hans bakgrunn. At Nygaardsvold-regjeringen eller motstandsledelsen skulle nærme seg Slottet for å forhandle fram et overgangsstyre i dialog med ham, var jo helt utenfor situasjonens realiteter. Tvert imot hadde jo regjeringen proklamert at den anså Quisling-styret som kvalifisert for arrest og straff. Om han ikke hadde satt seg inn i detaljene i regjeringens landsvikanordning, kjente han i alle fall til dens eksistens.

Men krigen var ennå ikke slutt. Den tyske styrkeoppbyggingen samt hans egen beherskelse av statsapparatet – denne formidable stillingsressurs – måtte nå kunne komme til anvendelse, ved å tvinge motstanderne til å delta i et kompromiss. Akkurat som han ennå måtte ha håp om at verdenskrigen skulle avsluttes ved en overenskomst forhandlet mellom de allierte og den tyske overkommando, i stedet for å dikteres av den ene part som resultat av betingelsesløs kapitulastjon, kunne han satse på en eller annen form for over-

Etter vel åtte uker i politiarresten på Møllergata 19 ble Quisling i juli 1945 overført til Akershus, der han ble fotografert tydelig avmagret og plaget av nervebetennelser. (Foto: Norges Hjemmefrontmuseum)

gangsordning også i Norge. Om håpet kanskje ikke syntes realistisk, var det likevel funksjonelt sett fra hans side. Forhandlinger nå var nemlig det eneste som kunne bekrefte den nasjonale regjering som et lovlig, norsk styre. Fikk han brakt seg inn som medspiller under det forestående interregnum, ville det innebære i alle fall en delvis symbolsk anerkjennelse av NS. Et første skritt kunne da være å erklære seg beredt til samarbeid – selv om noen partner ennå ikke hadde dukket opp. At det nye styret i en overgang skulle bygges på en fusjon mellom den sittende regjering og de kommende kretser, var det aksiom han måtte legge til grunn for sine handlinger.

Fram til 9. mai om morgenen kan alle hans skritt leses som forslag til løsning av det interregnum han mente var inntrådt, i og med at hans egen regjering nå erklærte seg beredt til i alle fall delvis avløsning. Og fordi den erklærte dette, var det opp til de andre å komme til ham.

Vindjakkene overtar: Quislings skuddsikre Mercedes – en gave fra Hitler i 1944 – bevoktet dagene 1945. (Foto: Polfoto)

Ringssjefen erklærte seg villig til «eventuelt bli avløst på lovlig vis av en annen lovlig regjeringsmakt». Hva han regnet som lovlig i denne sammenheng, framgikk av de kraftige angrepene han rettet mot kommunistene og spesielt deres leder, Peder Furubotn. Quisling ville ikke «prigle landet til lovløshet og bolsjevisme», og ga dermed beskjed om at det ikke ville komme på tale å gi fra seg makten til den kommunistiske delen av motstandsbevegelsen.

Ut over dette sa han ikke annet enn at han foreløpig ville fortsette å utøve regjeringmakten, men stå rede til å samarbeide «i videste omfang med alle andre positive krefter», for at Norge kunne forbli så uberørt av ytre og indre krig som overhodet mulig. Hans egne væpnede avdelinger hadde utelukkende «en ren politisk og sikringsoppgave» og sto under rent norsk kommando, forsikret han. Arbeidstjenesten vil slett ikke bli gitt andre oppgaver enn den alltid hadde hatt – altså rent verdiskapende og bevarende innsats. Det hele munnet ut i lange, kraftfulle sitater fra Christian Magnus Falsens tale på Eidsvoll 17. mai 1814, idet ministerpresidenten minnet sine tilhørere om at situasjonen nå i 1945 var ganske lik den Grunnlovens fedre sto overfor: «Også da var Danmark og Norge knyttet til et europeiske fastlandssystem som brøt sammen under Englands og Russlands slag, og ble etterfulgt av en dominerende russisk innflytelse over hele Europa».

Dermed hadde den slagne ministerpresident vist sine kort. Nasjonal Samling ville ikke reise noen kamp for egen sak nå når krigen gikk mot slutten. Quislings regjering var villig til å vike, ikke bare skifte ut enkelte statsråder slik det var talt om den 29. april, forutsatt at de som overtok var ansvarlige folk. Men først og fremst krevde han at skiftet måtte være lovlig, i den forstand at det måtte foregå under en eller annen form for kontinuitet til hans eget styre. Den nasjonale regjering sto jo ikke ansvarlig overfor okkupasjonsmakten, og kunne derfor ikke legge ned sin myndighet i tyskernes hånd. Skulle han tre til side til fordel for et annet styre, ville det måtte skje gjennom et interregnum der de to parter inngikk i dialog på den ene eller annen måte.

Men hvor ble det av de andre? Quisling hørte fortsatt ingen ting, verken fra London-regjeringen eller hjemmefronten.

Forhandlinger med hjemmefronten

Endelig, den 8. mai meldte hjemmefronten seg. Dr. Bjørn Foss, utsendt av Milorgs lokale distriktskommando, kom for å forhandle med Quisling på Gimle. Nå var det ikke mye Quisling kunne vente å oppnå gjennom forhandlinger på dette tidspunkt. Med Tyskland slått, Wehrmacht kapitulert og hans egne styrker beredt til overgivelse, var det lite å parlamentere om. Det ville for eksempel ikke bli tale om noen medvirkning fra den nasjonale regjeringens side i landets nye styre, heller ikke som en overgang. Tidligere krav i denne retning måtte nå anses bortfalt. Noe interregnum forelå ikke lenger. Han var en slagen fiende, og kunne ikke vente annen behandling enn den seiersherrene bød ham.

Men nettopp behandlingen hadde en særlig betydning nå. Ikke personlig, men av symbolske grunner, ut fra hensynet til bevegelsen og regimets hele omdømme, ville det spille stor rolle om han ble tatt i seierherrens varetekt på en verdig og stilfull måte. En internering i arefulle former, som et *custodia honesta* svarende til krigsfangenskapets anerkjennelse av den slagne part som verdig motstander, ville bety mye. Så fikk heller undersøkelseskommissjonen – eller hva det ble – bringe det resultat den ville.

Quisling hadde selv åpenbart følelsen av at noe avgjørende ville skje denne dagen. Rimelig nok, ettersom fredsjubelen fra byen om kvelden 7. mai kunne høres helt ut til Bygdøy. Quisling var kommet sent fra Slottet denne kvelden. Tidlig om morgenen den 8. mai sendte han sin adjutant ut med bil for å hente ministrene til Gimle. I løpet av morgen- og formiddagstimerne var de fleste på plass. Whist fikk Jørn riktig nok ikke tak i – han hadde forlatt byen. Skarphagen hadde meldt seg for politiet – det nye politiet – på stasjonen i Møllergata 19. Den sykkelte Jonas Lie og hans SS-kollega Sverre Riisnæs hadde dagen før tatt tilflukt på Skallum gård i Bærum, som tidligere var rekvirert for

FORSETTER NESTE SIDE

QUISLING

justisformål og utstyrt med omfattende sikringstiltak, sammen med den delen av politiledelsen som støttet kamplinen. Nyutnevnt landbruksminister Dehli Lauritzen - oppnevnt i april 1945 etter at Frøheim hadde fått avskjed - var det ingen som tenkte på. Ministergruppen på Gimle kom dermed til å bestå av Fuglesang, Skancke, Stang, Lippstad, Vasbotten og von Hirsch.

Ut på formiddagen - etter at situasjonen var drøftet og man hadde innstilt seg på å vente, noen inne i stuen, andre spaserende i parken - ble representanten for hjemmefronten sagt å være i farvannet. Opprinnelig var møtet tillyst om morgenen, men Quisling ba om utsattelse til alle medarbeiderne var på plass ved 11-tiden. Klokken 13 kom representanten kjørende i sin egen bil, passerte vaktområdet av førergarden og «gjestene» etter å ha vist legitimasjon, og svingte inn på gårds-plassen.

Ingen av ministre kjente Bjørn Foss. Han kjente heller ikke dem. Foss var øyenlege, sanitetssjef for Milorgs distrikt 13, Oslo-området, og ble av sin overordnede Lorentz Brinch tatt ut til å forhandle med Quisling fordi han i stillingen som sanitetssjef i Det sivile luftvern hadde hatt mye med NS-folk å gjøre, og visste å behandle dem på en smidig måte. Men han hadde aldri opptrådt som diplomat før, følte seg usikker foran oppgaven, og hadde for sikkerhets skyld tatt på seg mørk dress og slips for anledningen.

Stillhet i Gildeskålen

Det hersket allerede i madagene uklarhet med hensyn til Foss' mandat. Brinch ga ham uttrykkelig i oppgave å forhandle med hovedpersonen. Distriktsledelsen hadde gjennom politisjef Sævik fått vite at man kanskje kunne oppnå frivillig overgivelse av Gimle på denne måten, hvilket ble oppfattet som en føler fra Quislings side. Forhandlingsutbudet ble da utformet slik: Hvis Quisling straks overga seg til Milorg, ville han bli internert i Olaf Fermans villa i Holmenkollen under vakt-hold av hjemmestyrkene. Han kunne ta med seg både sin hustru og sine personlige eiendeler om han ønsket. Hva som skulle skje om Quisling avsto tilbudet, fikk Foss ikke nærmere beskjed om. Kanskje var det uklarheten om dette som fikk ham til å ønske seg nærmere direktiver. Han forsøkte i alle fall å komme i kontakt med Milorgs øverste sjef, Jens Chr. Hauge, for å få ytterligere klarhet i mandatet, men lyktes ikke og måtte gi seg i vei uten nærmere informasjon.

Foss var altså ikke invitert til Gimle, men kom - som man måtte se det der - uoppfordret som forhandler fra de frie norske væpnede styrker. Da han ble lukket inn og geleidet til møterommet «Gildeskålen» i underetasjen og forestilte seg for Quisling, Fuglesang og Lippstad som satt foran peisen, oppsto det derfor en trykkende stillhet. Quisling sa ikke noe. Hans ministre satt også tause. Også Foss, som trodde at Quisling hadde budsendt ham, ble som de andre sittende og vente i sin lenestol. En uvirkelig stemning fylte rommet. Fire menn samlet for å forhandle, og ingen av dem tok ordet. Gjennom vinduene steg og sank jubelbruset fra byen, blandet med fuglesangen fra parken.

Til sist fant Foss situasjonen så pinlig at han tok på seg å bryte tausheten. Henvendt til Quisling fremsatte han hjemmefrontens tilbud. Quisling spurte om han ikke kunne interneres her på Gimle, eller eventuelt på hytta Ørneredet i Asker. Foss avsto. Han spurte så om tilbudet gjaldt ministrene. Foss avsto også det. Da sa Quisling at han ikke ville stå i noen særstilling. Han ville ikke skilles fra sine venner som hadde vært hans trofaste medarbeidere under de vanskeligste år av hans liv. Ved de siste ordene ble han beveget. Med gråtkvalt stemme, men i et fortsatt rolig og behersket tonefall, sa han: «Jeg vet jeg er dødsdømt av det norske folk, og det letteste for meg vilde være at jeg berøvet meg selv livet. Men jeg vil se historiens dom på dette. Tro meg, om ti år er jeg en ny Hellig Olav.» Deretter holdt han en lang forsvartale - Foss anso at den var godt over timen - om faren fra Russland, de storpolitiske konstellasjoner, hans egne vanskeligheter i samarbeidet med tyskerne, det norske folks motvilje osv. osv. Da han senere leste referatet av Quislings tale for lagmannsretten, mente Foss at han gjenkjente hva han hadde hørt i Gildeskålen den 8. mai. Ømsider var talen slutt. Foss spurte Quisling om han ville kjempe. «Dere har nok tatt seieren på forskudd», svarte Quisling ham. «Kapitulasjonen i Norge er endnu ikke undertegnet. Jeg har til min rådighet 30 000 mann i Osloavsnittet. Dere har 4000. Men jeg vil ikke gjøre mitt Norge til en slagmark. Jeg kan vinde en kamp idag, men jeg vet at jeg i løpet av kort tid vil bli beseiret.» Han ville altså gi seg godvillig. Han hadde

også avslått å sende forsterkninger til Jonas Lie på Skallum, forsikret han. Han ville i det hele tatt gjøre hva han kunne for at det ikke skulle komme til væpnet motstand fra hans folks side.

Etter en liten passiar om stemningen i Oslo passet Foss på å si at det kommende oppgjør ikke ville bli noen gatens parlament. Ingen av ministrene eller andre i NS ville bli dømt uten at deres sak var blitt prøvd for retten og at de fikk forsvare seg og sin handlemåte. De tre ble alle lettet over å høre dette, merket han seg.

Dermed var forhandlingene slutt. Quisling gjentok at han ikke ville forlate sine venner, men at han skulle gjøre alt for å unngå kamp. Han avsto altså Milorgs tilbud. Men han ville ikke motsette seg at hjemmestyrkene tok vaktområdet om Gimle. At førergarden i så fall skulle avmarsjere først, avviste han imidlertid. Det var tydelig han ville satse på et vaktskifte, med bytte av styrker i verdige former, uten at detaljene ble klarlagt. Foss sa på sin side at han måtte avgj rapport til sine oppdragsgivere.

En uklarhet oppsto i spørsmålet om overleveringen av regjerings- og administrasjonsmyndigheten, slik Foss oppfattet replikkvekslingen om dette. Quisling sa at hans ministre ville «melde seg om myndighetene» så snart de hadde fått beskjed om at de nye, lovlige myndigheter overtok departementene. Foss sa at så ville skje i løpet av dagen. Med et vennlig smil bekreftet Quisling da at det i så fall ikke ville være lenge for han «melde seg». Hva Quisling mente med «melde seg», er imidlertid uklart. Sannsynligvis har Foss misforstått ham. Quisling har nok brukt et litt annet ord, som innebar en form for «avmarsjering» eller vaktskifte også her. Det ville være i tråd med hans tenkemåte om disse ting. Det er i alle fall helt usannsynlig at han både avsto Milorgs interneringstilbud og lovet å melde seg frivillig til forvaring.

Quisling fulgte selv Foss ut i bilen. Han var lettet, sa han, over forsikringen han hadde fått om et saklig rettsoppgjør, og tilfreds med at hans forhandlinger ville bli offentlig belyst, selv om han var klar over utfallet av dommen for sitt vedkommende. Historiens dom, imidlertid, ville gå i hans favør. Etter at Foss hadde gitt ham sitt telefonnummer og sagt at Quisling når som helst kunne ringe om han ønsket kontakt med hjemmefrontsledelsen, svingte bilen ut fra Gimle og dro tilbake til Møllergata 19.

Herren til Gimle, våren 1942. Quisling studerte første bind av NS' store bokprosjekt «Nasjonalverket det nye Norge», som utkom til statsakten. (Foto: Norges Hjemmefrontmuseum)

Quisling, Fuglesang og Lippstad orienterte så de andre om hva som var passert i Gildeskålen. Orienteringen var oppmuntrende. Doktor Foss hadde vist seg behagelig og forståelsesfull, og til og med sagt noe i retning av at her på Gimle syntes jo å herske ro og god samvittighet. Han hadde gitt inntrykk av at ønsket om internering av dem alle ville bli etterkommet, og at de nå rolig kunne vente til han kom tilbake, sannsynligvis ganske snart og i alle fall før kl. 11 neste dag.

«Det hersket etter dette en rolig og nærmest optimistisk stemning blant oss», fortalte Vasbotten senere. «Vi passierte sammen i ro og spaserer også i haven i det deilige vårværet». Fra høyesterettsdommer Aslaksen som bodde i nærheten, ble det ringt og spurt om man ikke skulle heise flagget på Gimle også - «det er jo en gledesdag for oss alle». Quisling sa seg umiddelbart enig, men kom likevel til at det ville være usmakelig om han flagget på en dag som betegnet Tysklands nederlag.

Vente, pakke

Merkelig nok var det ingen som fant på å høre radio. NRK var riktig nok tause den dagen, men fra London og Motala kom meldingene tett. Den viktigste, at de tyske styrkers kapitulasjon i Norge ville være rettskraftige fra kommende midnatt, angikk Gimle-boerne i høyeste grad. Fra og med dette tidspunkt ville hvert eneste NS-medlem teknisk sett være etterøkt av de nye makthaverne. Men dette forble de ledende i partiet uvitende om.

I stedet la de merke til at en avdeling av Skijegerbataljonen meldte seg for å forsterke vaktområdet ved Gimle, etter at førergardens mannskaper enkelt- og gruppevis gled tilbake og forsvant. Bataljonen var innstilt på motstand. Kvelden før hadde dagsorden lydt «kamp til siste patron». Men Quisling ga ordre om å nedlegge våpnene. Mannskapene skulle i stedet reise hjem. Likeså avviste han bestemt enhver assistanse fra en tysk avdeling forlagt i Frognerparken, som tilbød seg å sikre Gimle. Verken han eller ministrene tenkte lenger på å sette seg til motverge mot dem som etter kapitulasjonen ville være landets lovlige myndigheter, og som man fortsatt sto i forhandlinger med.

Ved 8-tiden serverte Maria aftens for ministrene og deres nærmeste forsamlede medarbeidere, til sammen rundt 12 personer. Quisling holdt en liten bordtale. «Hva de siste døgn har brakt oss, er ting jeg lenge har fryktet måtte komme», sa han. «Men at nederlaget skulle bli så fullstendig og absolutt, det hadde jeg aldri trodd». Han refererte i den sammenheng samtalene med Terboven etter hans hjemkomst fra Flensburg. Om dagen i dag sa han at det «tross alt var en befrielsesdag»: okkupasjonen var hevet og landet hadde vunnet sin selvstendighet. NS' innsats hadde i denne forbindelse ikke vært forgjeves - forsyningene var sikret, tyske krav og rekvisisjoner motstått, administrasjonen holdt på norske hender. Den tunge til NS-medlemmene nå gikk i møte, var slik sett et offer man måtte bære med sinnsro av hensyn til hele landets beste. «Enhver NS-mann kan gå ut av denne kampen med ren og god samvittighet», forsikret føreren, og uttrykte til sist håp om at alle rundt bordet måtte komme ut av dette på beste måte.

Men hvor ble det av doktor Foss? Forsøk på å nå ham over telefonen førte ikke fram. Ut over kvelden ble motpartens taushet litt påfallende. Vel var fristen forsviddt satt til neste morgen eller formiddag. Flere av ministrene følte at man burde forsøke å avklare situasjonen innen den tid. Milorg, med sine kontakter i næringslivet, foreslo å gå via direktør Christinan Erlandsen i Arbeidsgiverforeningen, som han kjente, og som kanskje kunne hjelpe til med å formidle en uformell kontakt. Det kunne Erlandsen. Han sørget for at kriminalsjef Lars L'Abée-Lund på Møllergata 19 stilte seg til disposisjon for en samtale med en utsendt fra Gimle. Lippstad ble garantert fritt leide og eskorte for å ta seg fram gjennom folkehavet i Oslo.

Med denne kontakt skjedde en endring i Gimle-gruppens formelle situasjon. Fra å være i forhandling med Milorg og landets væpnede styrker, underkastet de seg - uten å gi akt på forskjellen - det sivile politi og dets myndighet. Det skulle snart vise seg avgjørende.

Erlandsen hentet Lippstad på Gimle ved 23-tiden. På Sehesteds plass sto politiskortene og ventet. Da de sammen nærmet seg politistasjonen, begynte en gruppe fulle tyske marinegaster å skyte vilt med automatvåpen i nærheten. Rikossjettene hvinte mellom husveggen, men Lippstads bil kom vel fram.

«Han er en forbryter!»

Inne på politistasjonen snakket minister Lippstad først med kriminalsjefen. Kåre Norum var til stede og tok referat. L'Abée-Lund hadde ingenting hørt om noen doktor Foss, og stilte seg avvissende til enhver tale om forhandling med Quisling. Derimot var han kanskje ikke helt negativ til tanken om en internering. Han ville imidlertid gjerne at også politimesteren skulle være til stede. Politimester Heinrich Meyer kom til, nylig innsett i sin stilling av hjemmefrontens hemmelige politiledelse han også, og Lippstad gjentok hva han hadde sagt. I betraktning av de fortenester Quisling tross alt hadde nedlagt i disse fem år - Lippstad regnet opp de viktigste i stikkordsform - så aktet han ikke å overgi seg uten en ærefull avmarsj, og ville i alle fall motsette seg å bli fengslet som en annen forbryter. Mens han snakket, kom en tredje person inn i værelset. Det var den nye riksadvokaten i landet, Sven Arntzen, som ble presentert i sin samtidige stilling som rikspolisjef. Også for ham gjentok Lippstad hovedpunktene i sin lille forsvartale, og sa igjen at det ikke ville være noen mening i å behandle Quisling som en vanlig fange. Men Arntzen brøt ham tvert av. «Hvorfor ikke?» spurte han bryskt. «Han er en forbryter!»

Det ga et støkk i Lippstad: «Men det kan De vel ikke egentlig si! Hvilkens forbrytelse har han gjort?» Arntzen: «Drap, blant annet». Lippstad: «Men kan De nevne noe drap Quisling har ansvar for?» Arntzen: «Elifsen!» Deretter leste rikspolisjefen Lippstad en lekse av et

Etter seremonien i Riddersalen mottas dignitærene på trappen av buhækket jentehjeld. Gradestokken viser minus 12. (Foto: Riksarkivet)

helt annen innhold enn han tidligere hadde hørt denne dagen: Det var ikke tale om forhandlinger med Quisling eller noen av hans ministre. De hadde å møte på politstasjonen straks, hvis ikke ville de bli pågrepet der de befant seg. Blodsutgydelser ville bare unngås om de meldte seg selv. Etter arrestasjonen ville de bli tatt i varetekt, og behandlet nøyaktig som andre varetektsfanger. Særbehandling var utelukket. Her ville man gå «rettens kalde og klare vei», punktum.

Rikspolisjefen ville ikke en gang ta imot Lippstad utstrakte hånd til avskjed - i motsetning til Meyer og L'Abée-Lund, som senere presiserte at de i tjenesten aldri avsto å ta en forbyrter i hånden. Blek og fortumlet kjørte Lippstad tilbake til Gimle for å fortelle om sine opplevelser. Fortellingen gjorde sterkt inntrykk på de andre. Hele deres tiltro til doktor Foss viste seg jo ugrunnet. Skyldtes det en misforståelse, eller var de narret i en felle? I den oppøste stemningen var det vel ikke lett å innse at det var en kompetansesrid de hadde vært ofre for, mellom Milorg og politiet, de militære og de sivile myndigheter i det nye Norge. Merkelig nok var det den nye sivilledelsen som var verst. Arntzen, sa Lippstad, hadde som en «gal mann» hogd inn i den ellers rolige samtalen med kriminalsjefen og politimesteren og stillt et blankt ultimatum, ja han hadde til og med sagt noe om at de var skyldige i mord på Eilifsen. Quisling reagerte på det Lippstad har fortalt. «Eilifsen ble jo dømt skyldig under en retts-sak», innvendte han. Vasbotten bemerket da stille at siden han ble dømt etter en tilbakevirkende lov, måtte de nok være forberedt på at den andre siden ville anse Eilifsen-saken som mord. Stemningen ble trykket.

Telefonenes natt

Mens de andre gikk og la seg for å få litt søvn, ble Lippstad og Quisling sittende oppe. Telefonsamtaler fulgte nå i tett rekke. Det ble ringt til og fra forskjellige personer, stadig tettere etter hvert som også de andre ble vekket for å delta. Situasjonen forverret seg raskt. Direktør Kvaal i Elektrisk Bureau snakket med Vasbotten, Stang og med Quisling selv og forsøkte innstendig å få dem til å melde seg. Direktør Erlandsen fortsatte å opptre som uformell mellommann. Fristen for å møte på politstasjonen ble gjennom disse ledd sagt å være klokken tre, senere klokken seks, til sist halv syv, definitivt. Dette hadde Kvaal og Erlandsen fra Arntzen selv. Fra Gimle ble Kvaal bedt om å ta kontakt med Paal Berg, med hjemmefrontsledelsen, med Sven Arntzen påny for å minne om løftet fra Foss. Det ble talt om å sende telegram til kronprins Olav for å meddele at man stilte seg under hans beskyttelse - von Hirsch, som hadde gått på krigsskolen med kronprinsen, gikk i gang med å sette opp et konsept sammen med Quisling. Noen fant på å ringe politstasjonen for å høre om telegrammet eventuelt kunne ekspederes derfra. Det ble avvist.

Fra Gimles kvinner ble det også tatt initiativ. Maria ringte til Kvaal og ba ham hjelpe hennes mann. Ragnhild Lundesgaard ringte til sin mor Caroline Prytz for å be henne ordne gjennom Frederik Prytz' fetter, pastor Johan Prytz, at biskop Berggrav skulle tilkalles for å sikre Quisling fritt leide gjennom folkemengden, noe som igjen gikk videre til politstasjonens embetsmenn i flere runder - Quisling selv var helt uvitende om det hele. Alle disse samtalene gikk fram og tilbake og førte igjen til nye samtaler, i et nettverk av bonner, trusler og formaninger som knyttet seg stadig tettere om hovedpersonen der han blek og utovet vandret rundt i de grålyse morgenværelser mens fuglesangen gjennom vinduene fra parken varslende den nye dag.

Til sist, kvart på seks, ringte Quisling til Arntzen di-

rette. Samtalen ble rene munnhuggerie, der Arntzen benektet at han i det hele tatt hadde rettet noen som helst henvendelser til Gimle gjennom nattens telefoner. Han avviste at det hadde vært eller skulle føres forhandlinger, og nektet bestemt å høre på Quislings apolo- gier. Quisling på sin side forsøkte å minne om avtalen med Foss, sa det var skammelig at man ville arrestere ham, protesterte mot Arntsens bryske avvising, og måtte til sist legge på røret med uforrettet sak.

Da han reiste seg fra telefonen i varelset i annen etasje, kom Maria inn i rommet. Opprørt kastet hun seg inn til hans bryst, gråt og talte om sin angst. «Maria, skal vi søke døden sammen?» spurte han da. Nå måtte hun bestemme seg. Ekteparet sto slik omfavnet en liten stund. Så gjorde Quisling seg los og gikk ned til minis- trene, som beveget hadde fulgt opptrinnet fra hallen i første etasje.

Dermed var loddet kastet. De skulle overgi seg på politstasjonen. Lippstad hadde alt varslet ankomsten. Nistepakkene var smurt. Ministrene tomte lommene for uvedkommende eiendeler på et bord i hallen: kon- tanter, våpen, personlige ting. Quislings bagasje sto klar, da Maria kom ned trappen for siste gang med et skjært til sin Vidkun, for at han ikke skulle fryse i fengslet.

Kvart over seks satte bilkortesjen seg i bevegelse. Sjå- for Wabenstad med Quisling alene i første bil, deretter ministrene og de andre i tre-fire biler. Det var en stille, grå morgen. Gatene lå øde etter gårsdagens folkefester. På Garborgs plass sto eskorten klar som avtalt. Med Milorg-jegere væpnet med stengus på sligebrettet kjørte kortesjen de siste metrene til Møllergata 19. Klokken 6.22 svingte Quislings bil opp foran hovedinngangen.

Hvorfor Hitler valgte Quisling

«Jeg takker Dem, herr major»

Den 16. august 1940 valgte Hitler definitivt Quisling som sin mann i Norge.

Der Führer tok imot den norske partiføreren i Riks- kanselliet i Berlin og støttet ham varmt og ettertrykke- lig, som den kommende statsjef. Quisling skulle få fø- ringen i Norge. «Et ungt Norge er bare tenkelig for meg under Nasjonal Samlings ledelse og ueløselig knyttet sammen med Quislings person», sa Hitler. Quisling kunne stole på ham.

Reichskommissar Terboven ble hentet til Berlin og fortalt hva han hadde å gjøre: oppgi sin anti-NS-linje og i stedet satse på Quisling.

Beslutningen om å satse på Quisling - som var helt annerledes konkret enn de løsere overveielser Hitler senere gjorde i retning av å styrke Mussert i Nederland eller Frits Clausen i Danmark - hvilte på selvstendige premisser. Noe ledet Hitler til å satse på Quisling, i mot- setning til de andre førerne.

Hvilke premisser det var, måtte Terboven gjøre rede for da han den 22. september 1940 måtte de forsamlede tyske sivile og militære øverstbefalende i Norge på Skaugum.

«Der Führers standpunkt med hensyn til Quisling er da det følgende», annonserte Terboven. For alle som hørte på, måtte det være klart at det dreide seg om det reviderte Führerstandpunkt, det som Reichskommissar hadde fått bekreftet i Berlin siden sist. Og det var at Hitler betraktet Quisling som «den eneste nordmann som har gått inn for Tysklands sak». Terboven hadde imidlertid noe mer å fortelle, som ville føre til store for- andringer i Norge. Han hadde fått vite at der Führer fle- re ganger for krigen var blitt advart mot at England vil- le kunne besette Norge. Men advarelsen var kopt bort. «I desember 1939 besøkte imidlertid Quisling der Füh- rer. Hans foredrag var så entydig, at der Führer ble overbevist om Englands slette hensikter. Fra dette øye-

blick av begynte der Führer å forberede tiltak mot Nor- ge. «Quislings store fortjenester berettiger ham derfor til enhver hjelp og støtte fra det stortyske rike.»

Den siste setningen er nøye understreket i det referat- et som admiral Boehms sekretær satte opp. Den viser til sakens kjerne. Terboven hadde fått vite noe han den 30. juni ikke kjente til: at det hadde vært konsultasjoner mellom Hitler og Quisling forut for felttoget i Norge. Nå ga han dette videre med ettertrykk.

Nøyaktig slik Terboven la det fram i Oslo, må han ha hørt det av Hitler selv, sikkert under deres møte i Berlin den 20. juli, antakelig gjentatt under senere sammen- komster. Hitler har fortalt om sin takknemlighetssjeld til Quisling, akkurat som han gentok den for Quisling selv under møtet den 16. august: «Jeg takker Dem, Hr. major, for at De gjorde meg oppmerksom på faren i Norden». Engelskmennene kunne ha satt seg fast i Nor- ge, og vi kunne ha tapt krigen, sa han til Terboven. Vel hadde marinen etter krigsutbruddet gjort ham opp- merksom på Norgesproblemet. Men han hadde ikke til- lagt Raeders redegjørelser vekt. Først da Quisling kom og gjorde ham oppmerksom på «den truende fare», var han blitt overbevist. Hitler har altså selv tolket det slik at samtale i desember 1939 var avgjørende for at han kom England i forkjøpet med en aksjon i Norge.

Hva kan Hitler ha ment med dette?

Det var jo ikke slik at Quislings besøk i desember uten videre hadde ført til noen beslutning om okkupasjon. Beslutningen om å gå mot Norge ble, slik Hitler sa det i sin riksdags tale 19. juli, tatt etter Altmark-episoden i midten av februar 1940. Men at beslutningen da kunne tas, var avhengig av at overkommandoen hadde et visst grunnlag å arbeide ut fra. At dette grunnlaget forelå, skyldtes varslene fra desember. Det må være dette Hit- ler tenkte på med sin takknemlighetssjeld til Quisling. De forberedelsene som ble foretatt fra desember til feb- ruar, i form av studier og operasjonsskisser under Keitel og senere admiral Kranke, må ha utgjort et helt nødven- dig underlag for general von Falkenhorst da han ble kalt til Berlin og gitt ledelsen over operasjon «Weser- übung» den 21. februar. Bare fem dager etter at han had- de overlatt kommandoen, fikk Falkenhorst en lengre utredning fra OKW som trolig gjenspeilte både Studie Nord og Arbeitsstab Krankes resultater, og som ga ham grunnlaget for den videre planlegging. Bare det at det nå forelå et visst kartmateriale gjorde at den nyutnevnte øverstkommanderende kunne gå i gang på en helt an- nen måte enn OKW hadde gjort ved juletid. Vel ytret Falkenhorst misnøye med Krankes planer. Og de karte- ne Scheidt hadde fått tak i fra Norge, var vanlige sivile rektangelkart uten militære detaljer.

Falkenhorst var like fullt bundet til å bruke dem, da det snart viste seg at det eneste mulige tidspunkt for gjennomføringen av operasjonen var første nymåne i april. Det kombinerte strategiske overfall forutsatte klarvar for flyene og samtidig nattemørke for marinen - altså nymåne. Nymånen i mars var da altfor tidlig i forhold til forberedelsene, den i mai for sen med tanke på nattemørket, som samtidig var helt nødvendig for en heldig gjennomføring. «Wesertag» måtte altså settes tid- lig i april - eller aldri: det var tyske Hitler, som hadde feltto- get mot vest i tankene hele tiden.

Det var i denne sammenheng at den hjelp han hadde fått av majoren fra Norge fortonte seg avgjørende. Uten Quislings varsl i desember ville planleggingen av Norgesfelttoget først ha begynt ved Altmark. Da hadde det vært for sent. Skjebnemrådet Norge ville fall i Englands hender - og Tyskland ville ha tapt krigen.

Fører og flührer på Schloss Klessheim 19. april 1943. (Foto: Bundesarchiv)